

Қола дәуіріне тиесілі Талды 1 қорымы № 50 құрылысының зерттелу барысының алдын ала нәтижелері (Қарағанды облысы, Шет ауданы)

© 2025 ж. Шохатаев О.С., Гусев И.В.

Keywords: Central Kazakhstan, Alakul culture, burial ground, burial structure, stone box

Түйін сөздер: Орталық Қазақстан, Алакөл мәдениеті, қорым, жерлеу конструкциясы, тас жәшік

Ключевые слова: Центральный Казахстан, алакульская культура, могильник, погребальная конструкция, каменный ящик

O. Shokhataev^{1*} and I. Gusev¹

¹Buketov Karaganda National Research University, Karaganda, Kazakhstan

*Corresponding author

Preliminary results of the study of structure No. 50 of the Bronze Age Taldy-1 burial ground (Shet district, Karaganda Region)

The article presents the results of the study of structure No. 50 of the Taldy-1 burial ground. The necropolis is located in the Shet district of the Karaganda Region, 93 km south-east of the city of Karaganda, on the left bank of the Taldy River on a relatively flat area. The object of archaeological investigation was structure No. 50, which includes 10 burial chambers in the form of rectangular stone cists; 90% of the burials were looted in ancient times. A distinctive constructional feature is the presence of a single sub-rectangular pit uniting all the burials. The burial chambers made of granite slabs are arranged in a chain, parallel to each other, which indicates the simultaneity of the funerary rite. It is possible that this structure reflects a deterioration of the epidemiological situation in antiquity. Judging by the fragmentarily preserved skeletal remains, the deceased were laid in a flexed position on the left side and oriented to the west. The discovered female bronze jewelry, including an earring with open ends, a pendant of 1.5 turns plated with gold foil, and bracelets with conical terminals, as well as a small amount of ceramic material, indicate that the monument belongs to the Alakul culture of the Bronze Age and can be dated to the 17th century BC.

Source of funding: The article was prepared within the framework of the Fundamental Scientific Research Program of the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan for 2025–2027, IRN of the project AR26100535.

Citation: Shokhataev, O., Gusev, I. 2025. Preliminary results of the study of structure No. 50 of the Bronze Age Taldy-1 burial ground (Shet district, Karaganda Region). *Margulan readings–2025*, 313–320 (in Russian).

О.С. Шохатаев¹, И.В. Гусев¹

¹Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

*корреспондент авторы

Қола дәуіріне тиесілі Талды 1 қорымы № 50 құрылысының зерттелу барысының алдын ала нәтижелері (Қарағанды облысы, Шет ауданы)

Мақалада Талды 1 қорымының №50 құрылысында жүргізілген қазба жұмыстарының нәтижелері баяндалады. Қорым Қарағанды облысы Шет ауданында, Қарағанды қаласынан оңтүстік-шығысқа қарай 93 км жерде, Талды өзенінің сол жағалауындағы тегіс алаңқайда орналасқан. Археологиялық зерттеу нысаны ретінде №50 құрылыс қарастырылды, құрылыс тікбұрышты тас жәшіктер түріндегі 10 жерлеу камерасынан тұрды. Жерлеу орындарының 90%-ы ерте заманда тоналған. Нысанның конструкциялық ерекшелігі — барлық қабірлерді біріктіретін ортақ тікбұрышты шұңқыр қазылған. Гранит плиталардан жасалған жерлеу камералары бір-біріне

параллель, тізбектеле орналасқан, бұл жерлеу салтының бір уақытта өткенін білдіреді. Демек, құрылым көне заманда орын алған эпидемиологиялық ахуалдың күрт нашарлауын айғақтайтын дерек ретінде қарастырылуы ықтимал. Фрагментарлы сақталған сүйек қалдықтарына қарағанда, мәйіттер сол жақ бүйіріне бүктетіле жатқызылып, бастары батысқа бағытталғанын байқауға болады. Табылған заттай деректер — әйелдердің қола әшекейлері: ұштары тұйықталмаған сырғалар, алтын фольгамен қапталған (1,5 айналымды) салпыншақтар, ұштары конус тәрізді білезіктер, сондай-ақ аз мөлшердегі керамикалық материалдар бұл ескерткіштің қола дәуіріндегі алакөл мәдениетіне тиесілі екенін көрсетеді және оны б.д.д. XVII ғасырмен мерзімдеуге мүмкіндік береді.

Қаржыландыру көзі: Мақала ҚР ҒЖБМ Ғылым комитетінің 2023–2026 жж. іргелі зерттеулер бағдарламасы, ЖТН АР19679947 жобасы аясында даярланды.

Сілтеме: Шохатаев О.С., Гусев И.В. 2025. Қола дәуіріне тиесілі Талды 1 қорымы № 50 құрылысының зерттелу барысының алдын ала нәтижелері (Қарағанды облысы, Шет ауданы). *Марғұлан оқулары–2025*. 313–320-бб.

О.С. Шохатаев^{1*}, Гусев И.В.¹

¹Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е.А. Букетова, г. Караганды, Казахстан

*автор-корреспондент

Предварительные результаты исследований сооружения № 50 могильника эпохи бронзы Талдинский-1 (Шетский район, Карагандинская область)

В статье представлены результаты исследования сооружения № 50 могильника Талдинский-1. Некрополь расположен в Шетском районе Карагандинской области, в 93 км юго-восточнее г. Караганды, на левобережье реки Талды, на относительно ровной площадке. Предметом археологического изучения стало сооружение № 50, насчитывающее 10 погребальных камер в виде прямоугольных каменных ящиков, 90% погребений были ограблены в древности. Конструктивной особенностью является сооружение общего подпрямоугольного котлована, объединяющего сразу все захоронения. Погребальные камеры из гранитных плит вытянуты цепочкой, параллельно друг другу, что указывает на одновременность проведения погребального обряда. Возможно, это сооружение является свидетельством ухудшения эпидемиологической ситуации, возникшей в древности. Судя по фрагментарно сохранившимся костным останкам, умершие были уложены в скорченном положении на левом боку и ориентированы в западном направлении. Обнаруженные женские бронзовые украшения в виде серьги с несомкнутыми концами, подвески в 1,5 оборота, плакированной золотым листом, браслеты с коническим окончанием, а также немногочисленный керамический материал, свидетельствуют о принадлежности памятника к алакульской культуре эпохи бронзы и могут датироваться XVII в. до н.э.

Источник финансирования: Статья подготовлена по программе фундаментальных научных исследований Комитета науки МНВО РК 2025–2027 гг., ИРН проекта АР26100535.

Цитирование: Шохатаев О.С., Гусев И.В. 2025. Предварительные результаты исследований сооружения № 50 могильника эпохи бронзы Талдинский-1 (Шетский район, Карагандинская область). *Марғұлановские чтения–2025*. С. 313–320 (на каз. яз.).

Кіріспе

Талды 1 қорымы Қарағанды облысының Шет ауданында, Қарағанды қаласынан оңтүстік-шығысқа қарай 93 км, Байбала кентінен батысқа – солтүстік-батысқа қарай 9 км, Жаңажұрт кентінен батысқа қарай 2,5 км жерде орналасқан. Ескерткіш Талды өзенінің сол жағалауындағы салыстырмалы түрде жазық болып келетін алаңқайда орын тепкен. Қорымдағы археологиялық жұмыстар 2021 жылдан бастап жүргізіліп келеді. Мұқият жүргізілген барлау жұмыстарының нәтижесінде хронологиялық тұрғыдан әртүрлі кезеңдерді қамтитын 59 нысан визуалды түрде тіркелді. Бұл құрылыстар үш шағын топқа шоғырланған және Алакөл, Нұра-Федоров және Сарғары мәдениеттеріне жатады [Варфоломеев и др. 2018]. Бүгінгі таңда түрлі мәдени қабаттар мен құрылымдарға жататын бірқатар жерлеу ескерткіштері жан-жақты зерттелді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу материалы ретінде 10 жерлеу камерасынан тұратын № 50 құрылыстан анықталған археологиялық құрылымдар мен артефактілер кешені алынды. Зерттелген кешен туралы бастапқы деректерді алу үшін сипаттамалық әдіс қолданылды. Ескерткіштің мәдени-хронологиялық орнын анықтау мақсатында салыстырмалы-типологиялық талдау жүргізіліп, сабақтас мәдениеттер материалдарынан тікелей баламалар қарастырылды.

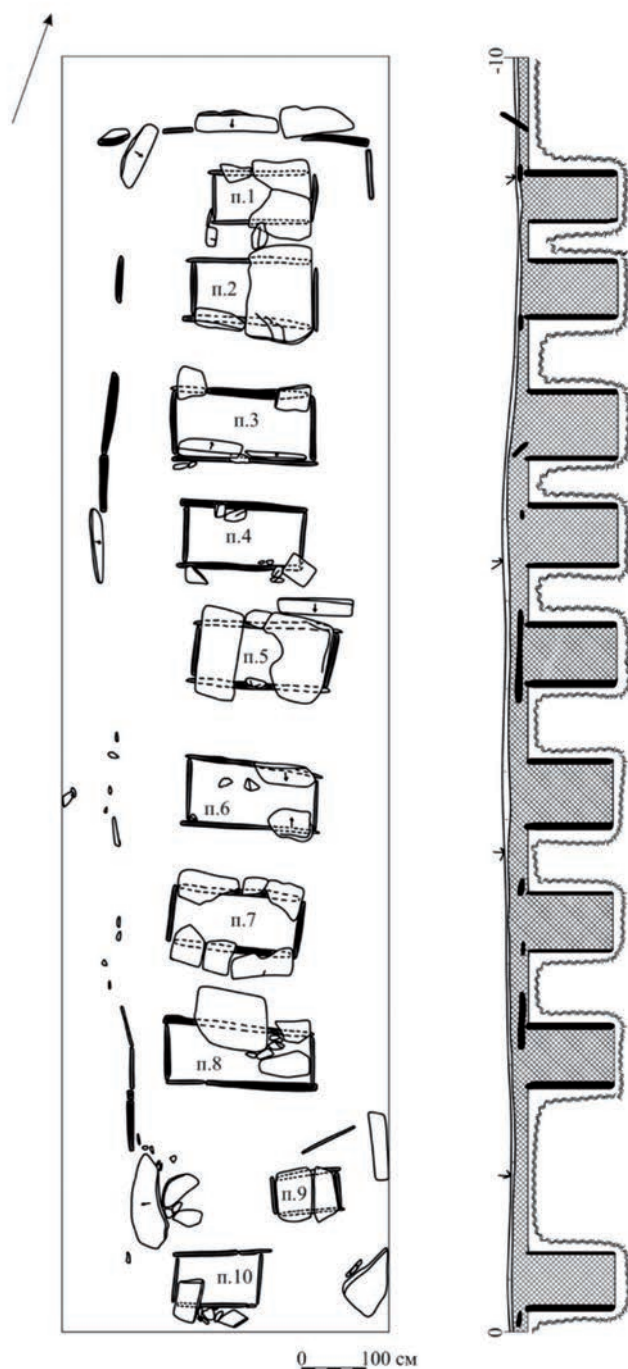
Тексеруден кейін, онда көзге көрінетін, екі салыстырмалы шағын топтарға шоғырланған 59 әркезеңдік құрылыстар тіркелді [Кукушкин и др. 2019: 109–130].

Зерттеу нәтижелері

Зерттеу нысаны ретінде № 50 құрылыс таңдалды. Қазба жұмыстарына дейін бұл нысан жер бетінен жекелеген плиталары көрініп тұрған, үйіндісіз қоршау сипатында болды (1-сур.). Нысанда көлемі 20×5 метр болатын төртбұрышты қазба салынды. Оның ұзын осі батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталды. Шым қабаты алынып, қоршау плиталары тазартылғаннан кейін құрылыс өлшемі 18×4 м болатын тікбұрыш пішінді болып қалды (2-сур.). Конструкция материк қабатына тігінен қазып орнатылған, биіктігі 0,5 м-ге дейін жететін тас плиталардан құралған. Қоршау батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойынша бағытталған. Оның ішкі кеңістігінде солтүстіктен оңтүстікке қарай бір-біріне параллель, тізбектеле

1-сур. Талды 1 қорымы, № 50 құрылыс. Жұмыс басталғанға дейінгі көрініс. Фотосурет И.В. Гусевтікі
Fig. 1. Talddy-1 burial ground, structure No. 50. View before the beginning of excavations. Photo by I.V. Gusev.
Рис. 1. Могильник Талдинский-1, сооружение № 50. Вид до начала раскопок. Фото И.В. Гусева

2-сур. Талды 1 қорымы, № 50 құрылыс. Жоспары мен профілі.

Сызбаны салған: И.В. Гусев

Fig. 2. Taldy-1 burial ground, structure No. 50. Plan and profile.

Drawing by I.V. Gusev.

Рис. 2. Могильник Талдинский-1, сооружение № 50.

План и профиль. Чертеж И.В. Гусева

орналасқан 10 жерлеу орны тіркелді (3-сур.) [Варфоломеев и др. 2018].

№ 1 жерлеу орны – гранит плиталарынан тұратын, жартылай қираған жабыны бар және ұзын осі батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталған, өлшемі $1,7 \times 0,9 \times 1,0$ м болатын тас жәшік. Қабірдің ішкі үйіндісін аршу барысында әртүрлі деңгейлерден шашыраңқы адам сүйектерінің қалдықтары мен ою салынбаған қыш сынықтары тіркелді. Басқа олжалар табылған жоқ.

№ 2 жерлеу орны – гранит плиталарынан тұратын, жартылай қираған жабыны бар және ұзын осі батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталған, өлшемі $1,9 \times 1,0 \times 0,9$ м болатын тас жәшік. Қабірдің ішкі үйіндісін аршу барысында әртүрлі деңгейлерден шашыраңқы адам сүйектерінің қалдықтары мен ою салынбаған қыш сынықтары тіркелді. Басқа олжалар табылған жоқ.

№ 3 жерлеу орны – гранит плиталарынан тұратын, жартылай қираған жабыны бар және ұзын осі батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталған, өлшемі $2,2 \times 1,2 \times 1,1$ м болатын тас жәшік. Қабірдің ішкі үйіндісін аршу барысында әртүрлі деңгейлерден шашыраңқы адам сүйектерінің қалдықтары мен ою салынбаған қыш сынықтары тіркелді. Басқа олжалар табылған жоқ.

№ 4 жерлеу орны – гранит плиталарынан тұратын, жартылай қираған жабыны бар және ұзын осі батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталған, өлшемі $2,0 \times 1,0 \times 1,0$ м болатын тас жәшік. Қабірдің ішкі

3-сур. Талды 1 қорымы, № 50 құрылыс. Үйіндіні алып тастағаннан кейінгі көрініс. Фотосурет И.В. Гусевтікі
Fig. 3. Taldy-1 burial ground, structure No. 50. View after removal of the mound. Photo by I.V. Gusev.
Рис. 3. Могильник Талдинский-1, сооружение № 50. Вид после снятия насыпи. Фото И.В. Гусева

үйіндісін аршу барысында әртүрлі деңгейлерден шашыраңқы адам сүйектерінің қалдықтары тіркелді. Басқа олжалар табылған жоқ.

№ 5 жерлеу орны – гранит плиталарынан тұратын, жартылай қираған жабыны бар және ұзын осі батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталған, өлшемі 2,0×1,1×1,0 м болатын тас жәшік. Қабірдің ішкі үйіндісін аршу барысында әртүрлі деңгейлерден шашыраңқы адам сүйектерінің қалдықтары тіркелді. Басқа олжалар табылған жоқ.

№ 6 жерлеу орны – гранит плиталарынан тұратын, жартылай қираған жабыны бар және ұзын осі батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталған, өлшемі 2,1×1,1×1,0 м болатын тас жәшік. Қабірдің ішкі үйіндісін аршу барысында әртүрлі деңгейлерден шашыраңқы адам сүйектерінің қалдықтары және қыш ыдыс тіркелді. Сонымен бірге үйіндінің ішінен сары түсті фольгамен қапталған, 1,5 айналымды бұралған қола қаңылтыршасынан жасалған, ұштары үшкір сақина тәрізді сырға табылды.

№ 7 жерлеу орны – гранит плиталарынан тұратын, жартылай қираған жабыны бар және батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталған, өлшемі

2,0×1,0×1,0 м болатын тас жәшік. Қабірдің ішкі үйіндісін аршу барысында әртүрлі деңгейлерден шашыраңқы адам сүйектерінің қалдықтары мен ою салынбаған қыш сынықтары тіркелді. Басқа олжалар табылған жоқ.

№ 8 жерлеу орны – гранит плиталарынан тұратын, жартылай қираған жабыны бар және ұзын осі батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталған, өлшемі 2,2×1,0×0,9 м болатын тас жәшік. Қабірдің ішкі үйіндісін аршу барысында әртүрлі деңгейлерден шашыраңқы адам сүйектерінің қалдықтары тіркелді. Басқа олжалар табылған жоқ.

№ 9 жерлеу орны – гранит плиталарынан тұратын, жабыны бар және ұзын осі батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталған, өлшемі 1,1×0,7×0,8 м болатын тас жәшік. Қабірдің ішкі үйіндісін аршу барысында қолында қола білезігі бар бала қаңқасы тіркелді (4-сур.).

№ 10 жерлеу орны – гранит плиталарынан тұратын, жартылай қираған жабыны бар және ұзын осі батыс – оңтүстік-батыс – шығыс – солтүстік-шығыс сызығы бойымен бағытталған, өлшемі 1,7×0,9×0,9 м болатын тас жәшік. Қабірдің ішкі үйіндісін аршу барысында әртүрлі деңгейлерден шашыраңқы адам сүйектерінің қалдықтары тіркелді.

Талқылау

Қоршау ішіндегі жерлеу орындарының 90%-ы ерте заманда тоналғандығы анықталды. Фрагментарлы сақталған сүйек қалдықтарына қарағанда, мәйіттер сол бүйіріне қарай бүктетіле жатқызылып, бастары батысқа бағытталған. Жерлеу заттары ретінде ұштары тұйықталмаған қола

4-сур. Талды 1 қорымы, № 50 құрылыс. 9-шы жерлеу орны. Тазартылғаннан кейінгі көрініс.

Фотосурет И.В. Гусевтікі

Fig. 4. Taldy-1 burial ground, structure No. 50. Burial No. 9. View after cleaning. Photo by I.V. Gusev.

Рис. 4. Могильный Талдинский-1, сооружение № 50. Погребение № 9. Вид после зачистки. Фото И.В. Гусева

сырға, сары түсті фольгамен қапталған 1,5 айналымды салпыншақ, ұштары конус тәрізді білезіктер, сондай-ақ аз мөлшердегі керамикалық материалдар табылды

Нысанның конструктивті ерекшелігі – барлық қабірлерді біріктіретін ортақ тікбұрышты шұңқырдың қазылуы. Гранит плиталардан салынған 10 тас жәшік түріндегі жерлеу камералары бірінен соң бірі тізбектеле орналасқан, бұл жаппай жерлеу рәсімінің бір мезетте өткізілгенін көрсетеді. Мұндай қоршаулар шағын ру-тайпалық ұжымдар мүшелерінің бір уақытта қайтыс болғандығы туралы болжам жасауға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта өлімнің себептері туралы нақты тұжырым жасау ертерек. Әйткенмен, бұл құрылыс ежелгі дәуірде орын алған эпидемиологиялық ахуалдың нашарлауының дәлелі болуы ықтимал [Кукушкин, Дмитриев 2019: 43–52].

Зерттелген кешендердің мәдени-хронологиялық тиістілігі бірқатар негізгі маркерлер, ең алдымен керамика арқылы нақты айқындалады. Иығы қырлы, негізі сатылы болып келетін ыдыстардың кездесуі далалық Еуразияның алакөл мәдениетіне, оның ішінде Орталық Қазақстандағы петров және нұртай кезеңдеріне сәйкес келетін ерте кезеңдегі кешендерге тән [Кукушкин и др. 2018; 2019]. Бастапқыда бұл ерекшелік ерте алакөл кешендерін жеке петров мәдениеті ретінде бөліп көрсетуге негіз болған. Петров және алакөл ескерткіштерін жеке мәдениеттерге бөлмеу туралы шешім осы тұрғындар тобының ішкі эволюциялық даму процесімен, сондай-ақ соңғы петров және алакөл кешендері арасында нақты құжатталған шекараның жоқтығымен негізделеді. Бұған бір құрылыстың немесе тіпті, бір қабірдің ішінен қос мәдениетке тән белгілері бар ыдыстардың бірге табылуы дәлел бола алады.

Қарастырылып отырған алакөл қоршауының абсолюттік жасын анықтау мақсатында Қызылтау, Табылды [Кукушкин, Дмитриев 2019] және Нұраталды 1 қорымдарындағы конструктивтік ерекшеліктері ұқсас ескерткіштермен салыстырмалы талдау жүргізілді. Талды 1 қорымындағы № 50 құрылыстың мерзімі жерлеу орындарынан табылған, «классикалық» кезеңге тән алакөлдік сипаттағы сатылы ыдыстардың негізінде белгіленді. Соңғы зерттеулерге сәйкес, бұл кезең б.д.д. XVII ғасырмен мерзімделеді.

Қорытынды

Олай болса, жерлеу орындарының жаппай тоналуына қарамастан, Талды 1 қорымындағы № 50 құрылысты зерделеу мұндай стандартты емес конструкцияларды зерттеу ісіндегі маңызды қадам болып табылады. Сондай-ақ метал жабдығының жұтаңдығына және нақты мерзімдеу бұйымдарының жоқтығына қарамастан, Талды 1 қорымының материалдары Орталық Қазақстанның алакөл мәдениеті үшін әлі де болса пікірталасты тақырып болып қалып отырған аймақтық мерзімдемелік шкаланы әзірлеуде ерекше қызығушылық тудыратынын атап өтуге болады.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Варфоломеев В.В., Кукушкин И.А., Кукушкин А.И. Археологическая карта Шетского района Карагандинской области. Караганды: Альфапринт, 2018. 175 с.
- 2 Кукушкин И.А., Дмитриев Е.А. Колесничный комплекс могильника Табылды (Центральный Казахстан) // Археология, этнография и антропология Евразии. 2019. Т. 47. № 4. С. 43–52.
- 3 Кукушкин И.А., Дмитриев Е.А., Кукушкин А.И. Погребение петровской культуры близ села Талды (Каркаралинский район Карагандинской области) // Самарский научный вестник. 2018. Т. 7. № 2 (23). С. 150–155.
- 4 Кукушкин И.А., Дмитриев Е.А., Кукушкин А.И. Материалы могильника Кызылтау как отражение срубного компонента в формировании раннеалакульских древностей Центрального Казахстана // Теория и практика археологических исследований. 2019. № 2 (26). С. 109–130.

REFERENCES

- 1 Varfolomeev, V. V., Kukushkin, I. A., Kukushkin, A. I. 2018. *Arheologicheskaya karta Shetskogo rajona Karagandinskoj oblasti* (Archaeological map of the Shet district of the Karaganda region). Karaganda: "Alfaprint" Publ. (in Russian).
 - 2 Kukushkin, I. A., Dmitriev, E. A. 2019. In: *Archaeology, ethnography and anthropology of Eurasia* 47 (4), 43–52 (in Russian).
 - 3 Kukushkin, I. A., Dmitriev, E. A., Kukushkin, A. I. 2018. In: *Samarskii nauchnyi vestnik* (Samara scientific bulletin) vol. 7, no. 2 (23), 150–155 (in Russian).
 - 4 Kukushkin, I. A., Dmitriev, E. A., Kukushkin, A. I. 2019. In: *Teoriya i praktika arheologicheskikh issledovaniy* (Theory and practice of archaeological research) 2 (26), 109–130 (in Russian).
-

CRediT authorship contribution statement

O. Shokhataev: conceptualization of the research, writing of the original draft.

I. Gusev: writing of the article text, preparation of photographs and drawings.

Авторлық үлес

О.С. Шохатаев: зерттеудің тұжырымдамасын әзірлеу, мақаланың негізгі мәтінін жазу.

И.В. Гусев: мақаланың негізгі мәтінін жазу, фотосуреттер мен суреттерді дайындау.

Вклад авторов

О.С. Шохатаев: концептуализация, написание текста статьи.

И.В. Гусев: написание текста статьи, подготовка фото и чертежей.

About the Authors

Shokhatayev Olzhas – PhD student, E.A. Buketov Karaganda Research University, Kazakhstan.

ORCID: [0009-0009-3885-1795](https://orcid.org/0009-0009-3885-1795) E-mail: olghas-85@mail.ru

Gusev Ilya – Leading Engineer, E.A. Buketov Karaganda Research University, Kazakhstan.

ORCID: [0009-0004-2190-0160](https://orcid.org/0009-0004-2190-0160) E-mail: darth_vader.91@mail.ru

Авторлар туралы мәлімет

Шохатаев Олжас Саятұлы – Ph.D. докторанты, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Гусев Илья Вячеславович – жетекші инженер, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Сведения об авторах

Шохатаев Олжас Саятович – Ph.D. докторант, Карагандинский исследовательский университет им. Е.А. Букетова, г. Караганды, Казахстан

Гусев Илья Вячеславович – ведущий инженер, Карагандинский исследовательский университет им. Е.А. Букетова, г. Караганды, Казахстан

Мүдделер қақтығысы туралы ақпаратты ашу. Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді / Раскрытие информации о конфликте интересов. Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов / Disclosure of conflict of interest information. The authors claim no conflict of interest.

Мақала туралы ақпарат / Информация о статье / Information about the article.

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 20.03.2025.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 02.06.2025.

